

LEGE ZARRA (21): ILBURUKOAK ETA ILBURUBAKOAK

I legea: Senar-emazteak batera egiten daben ilburukoa.

Baita esan eben: Senar-emazteak alkar arturik ilburukoa edo agintzariak batera egiten ba'dabez, or datorrena dana balioko izan daitela eta urtebete ta egun bat barruan bietatik bat ilgo ba'litz, bizirik gelditu danak ezin leike indargabetu eta or agertzen dan ondasunik ezin daike saldu or agintzen dan erara baiño eta geroago egindako zorrakaitik be ezin daike saldu, erdiaren gozamina bereztat dala, baiña urtebete ta egun batera biak bizi ba'dira idargetu eta beste ilburuko bat egin leike bietatik edozeiñek, azken naiak egiñez.

II legea: Ilburukoaren indargetzea zelan egiztatu.

Baita esan eben: Norbaitek eskribau baten eta leku-koen aurrean bere ilburukoa egingo ba'leu eta oiñordekoa izendatu, eta ilten danean oiñordekoak lekukoak ekarrita ilburugiñak idargetu ebalta eta beste oiñordeko bat izendatu ebalta egiztatuko ba'leu edozeiñek gizonezko lekuko biren eta emakumezko baten aurrean. Olako egiztapenak sarritan guzurrezkoa izaten diralako, auxe agindu eben: Oiñordekoa izendatzeko eskribauaren eta lekukoaren aurrean egindako ilburukoa, ezin daitekela lekukoaren aurrean eskribau bagerik indargetu.

III legea: Oiñordekoa zelan autatu.

Baita esan eben: Askok il-agiñean ezin izaten dabela ilburukorik atondu eta beste bateri almena emoten dau-tsoela, ilten danean edo umeak txikiak diranean zein oiñordeko izendatu ez dalako ikusten, orregaitik ordezkoa izatea onartu daitela eta ordezkoko urtebete ta egun bateko epea izan dagiala izendapen au egiteko baiña umezur-tzak adiñekoak ez ba'dira bear dan besteko eretia izan dagiala ordezkoko izendatzeko baiña bere zeregin au bete bagerik ordezkotarikoa bat ilten ba'da, bizirik dagozan ordezkoko almen ori izan dagiala.

IV legea: Eskribau bagerik egiten dan ilburukoa.

Baita esan eben: Bizkaia menditsua dan lez, erritarrak alkarrengandik aldunduta bizi dira eta batek ilburukoa egin bear dauanean, ez da izaten eskribaurik sarritan, eta legezko lekukorik be ez. Orregaitik agintzen dabe: Edozeiñen gizonezko biren eta emakumezko baten aurrean ilburukoa egiten ba'dau, baliozko izan daitela eta lekuko orreik ilburugiña il eta irurogei egunen barruan aurkeztu bear dabe eta oiñordekoak kanpoan ba'dagoz lurraltera etorten danean asita, epe beraren barruan, baiña epe ori igaro ezkerro ez daitela balioko izan.

V legea: Lur-ondasunak eta mogikorrak zelan erabilli.

Baita esan eben: Ilburukoa eskribau barik lekukoaren aurrean egiten danean, askotan iruzur egiten da eta orre-

tan auzi asko sortzen da. Orregaitik agintzen dabe eskri-bau bagerik egiten dan ilburukoan ta azken-naian, famili-koak ez diranai ezin leikio bostena baiño geiago itzi eta illetak eta eleiz-egintzak bosten orretatik ordaindu bear dira eta ondorengorik izan ezik bosten au arimearen alde-rako itzi daikela, ez geiagorik, ondasun mogikorra buruz, ostera, ondorengorik ez ba'da, nai dauan erara itzi daike, beste ezer baiño lenago illetak ordaindu ezkerro.

VI legea: Senar emazteak ondasunak zelan erabilli, banan ala batera.

Baita esan eben: Senar-emazte biak batera seme-alaba-ren bateri, beste guztiak lur-zati aundi edo txiki bategaz baztertuz, euren biena dana emoten ba'dautsoe, azkenean be ori egin leikee, biak batera naiz banan azken naia egin-da.

VII legea: Noz ezarri seme-alabai eginbear bat.

Baita esan eben: Gurasoak besteak baztertuaz, marai-pillo bat edo beste edozein ondasun bateri izten dautose-la, eta baztertuak izan diranai eginbearren bat leporatu, eta orregaitik auziak sortzen dira. Orregaitik agintzen dabe: Gurasoak bizi-aldian naiz eriotz-aldian ezin daikee-la eginbearrik ezarri egin dan baztertzea egin dalako. Eta eginbearrik ezarten ba'da, utsa izan daitela.

VIII legea: Ilburukorik ez danean zelan ondasunak banatu.

Baita esan eben: Iñor ilburukorik egin barik ilten ba'da, legezko ondorengorik euki ezkerro, oneik izan dai-tezela ondasun guztien oiñordeko, maillaz mailla, eta ondorengorik ez ba'dago, aurretikoak izan daitezela oiñordeko: lur-ondasunak etorbidekoai emongo jakez. Ama bizirik ba'da eta amaren aldeko ondasunak ba'dira, ama-ren senideak artu dagiezala, aita bizirik ba'dira be aitaren aldekoak ezer artu bagerik: baña ondasun mogikorrak aitaren eta amaren senideen artean bardin banatuko dira erdi bana, il baiño lenago beste bateri itzita ez ba'dagoz.

IX legea: Beste ezkontza bateko seme-alabak diranean zelan jokatu

Baita esan eben: Guraso batek bigarren ezkontzako seme-alabai ezin daikioe itzi lur-ondasunik, lenengo ezkontzakoai baiño eta onein artean nai dauanari bizitzan naiz eriotzan.

X legea: Arimearentzat zer itzi daiteken

Baita esan eben: Aurretikorik ez ondorengorik ez dau-ken gizon-emakumeak lur-ondasunen bostena baiño geia-go ezin daikela emon bere arimearen alderako eta bosten au ondasun mogikorrak ez ba'dauke.

LEGE ZARRA (22): ADINBAKOEN ONDASUNAK ZELAN ZAINDU

I legea: Nor izan umezurtzaren aitordea.

Lenengo esan eben: Senarra edo emaztea il eta aren seme-alabarik edo ondorengorik geratuko ba'litz, bizirik dan aita edo ama izango da arduradun, eta onen ondasunak bere ardurapean eukiko dauz eta euren gozamina izango dau baten bat ezkontzeko dagoan artean. Ondo zaindu dagizala, azi, jaten emon eta irakatsi. Ama alargun jantzia daroan bitartean arduratuko da. Aitak jaten emoterik eta gozamenik nai ez ba'dau, epaikariak beste aitorde batzuk izendatuko dauz senide urrenen artean, aitaren aldetik bat eta amaren aldetik beste bat eta onein ardurapean egongo dira adinbakoak eta euren ondasunak.

II legea: Adinbakoak amazortzi urtekoa danean, ardu-rea artu dagiala.

Baita esan eben: Aitatutako zaintzailleak adinbakoak eta onein ondasunak ogeita bost urtekoak izan arte euki dagiezala, baiña lenago naikoa zurtuta ba'dagoz, doala epaikariaren aurrera eta aske izate ori eskatu eta epaikariak argibideak ekarri eta atakotzat agertu dagiala eta ondasun, frutu eta errenta guztiak oneri emon-erazo.

III legea: Aitordearen saria.

Baita esan eben: Aitordeak zaintzearen orde, epaikariak ezarten dauan saria izan dagiala, neurri batez artu ebela kontuan artuta.

LEGE ZARRA (23): GURASOEN ETA AITITA-AMAMEN JANARIAK

I legea: Doan ondasunak emon eta gero, artzaillea eta onen umeak.

Lenengo esan eben: Batzuk bizi dirala seme-alabai edo senideai ondasunak emoten dautsezala euren janariak eta zerbitzuak artzekotan eta artu dauzana adinbako seme-alabak dauzala ilten ba'da, eta olakoak adinbakoai iruzur eginda, euren seme-alabaren bati emoten dautsoezala, edo deiak egin eleizan eta saldu, eta ori alboratzeko agindu eben: doan emoillean deiak eleizan egin dagizala adinbakoan epaikariak aginduta, eta aitorde ta arduradunak bizi-garriak emotera bearturik geratzen dira eta aitita edo amama bizirik danak ildakoaren ondasunen erdia bizigarrizatzat eskatu dagiala.

II legea: Doan emoillean beste artzekoak baiña lenago izan daitela.

Baita esan eben: Aitak edo amak seme-alabai janariak eta zerbitzuak artzeko Eskubideagaz ondasunak emoten ba'dautsez eta oneik saldu, eta saltze oneri aurka egiten dautsoe gurasoak, ez dalakoa errazoizkoa sendikoa ez dan bategandik janariak eta zerbitzuak artzea. Orregaitik agintzen dabe: Doan-emoille bat bizi dala ezin daitekela saldu.

Olazar'tar Martin'ek

Aduanak

Udaletxeak oso astiro eta atzeratuta ibilli dira euren diru-etorriak eratzen. Ez eukene, Eleizeak lez, amarrenik, ez eukene zergak ezarteko eskubiderik, eta orregaitik euren batzarrak egiteko be eleizpeak artzen ebezan.

Bear ba'da, lenengo sortu zan sarrera arduari ezarten jakon zerga ezarria izan zan eta errietara sartzen zan bidean "fielatoa" ipiñi eben kanpotik etorten zan arduari saltzeko eskubidea emon eta orde zergea kentzeko. Urrengo erriko azokara ekarten ziran salgai guztiak ezarri jaken olako zergea.

Baiña garrantzi aundiagoa eukene lurralde batetik bestera ekarten ziran salgaiak eta orretarko erkien arteko bidean jarri ziran errietako aduanak, esaterako Ubidea'n Araba ta Bizkaia'ren bitartean, eta or ateraten zana Aldundiaren-tzat izaten zan. Gaiñera sarrera ori ziurtatzeko olako lekuetan Uri edo "villa" irasi eben, esaterako Villaro.

Garrantzi aundiago euki dabe orain-arte laterrien arteko aduanak, esaterako Irun'goak, naizta Europa Batua sortu danetik oneik be euren garrantzia galdu.

Arazo au aztertze, galdera bat: Euskalerrriak non daukoz aduanak? Bere buruaren jabe ba'da, Muskaria edo Tudela'n Ibero ibaiaren ondoan, Orduña'n eta Karrantza-inguruan, eta itxasoetako kaietan eta abar. Baiña Euskalerrria España dala uste dabenak Irun'en eta Auñamendi'ko bideetan eta kaietan.

Arazo onek gorabeera asko izan dauz gure edestian eta batzuk aztertuko doguz.

Labayru'ren liburuaren VI 89 eta 124 eta abar orrietan.

1715n. urtean Erregeak Gipuzkoa'n agertu dala diño aduanen arazoa eta aduanak ipinteko agintzen dautso, Gipuzkoa'n egin dan lez, baiña jakiña da ori gure foruen edo lege zarren aurka datorrela. Dana dala, agindua ainbat lasterren aduanak ezarteko da.

Antza dagoanez erantzunak agertu jakozan eta erregeak atzerantza egin bear izan eban

1717n. urteko abenduaren 16n. egunean barriro agertzen dau aduanen arazoa. Erregeak ez zala bere asmoa diño, bizkaitarren eskubideak gitxiagotzea eta bere agindua zan itxas-ertzeko kaietan egozan aduanak, lenago egon ziran lekura, lur-barrura, eroateko eta erreztu daitela bizkaitarren salerosketea.

Ikusten da erregeak itzaltasuna daukula bizkaitarrai, baiña barriro be laster agertuko da arazoa eta azkenean berea egingo dau.

Olazar'tar Martin'ek